

Twée liederen over Congo¹

Winibert Segers
KU Leuven, België

1. Inleiding

Films, foto's, reisverslagen, romans, strips ... hebben een invloed op de beeldvorming van een land. Ook liederen kunnen een beeldvormende werking hebben. Dat zal ik illustreren aan de hand van twee liederen over Congo: *Congo ontwaakt – Congo lamuka* (2012) en *Kinderen van Congo* (2022).²

Maar vóór ik de liederen bespreek, wil ik aanstippen dat ik de woorden 'beeldvorming' en 'beeldvormend' met voorzichtigheid gebruik. 'Beeldvorming' en 'beeldvormend' zijn glibberige woorden, die worden bepaald door de spanning tussen het individuele en het collectieve (1), tussen het statische en het dynamische (2) en tussen het reële en het imaginaire (3). Bij die spanning geef ik wat uitleg:

1. De naam van het land Congo roept een zeer groot aantal beelden op, waarvan sommige louter persoonsgebonden zijn en andere in grote mate collectief worden gedeeld.
2. Een beeld heeft iets vastgelegds, maar de betekenis die aan het beeld wordt gegeven, kan in de loop van de tijd veranderen.³

¹ Ik dank Asimwe Boonen (Karibu Leuven), Henk de Laat, Jutta De Nul (UGent), Eva De Roovere, André Kamphuis (SIL), Lambert Phuati-Nzita (UGent) en Tirza Schipper (Lowani Afrika Talencentrum) voor de hulp bij het schrijven van dit artikel.

² Om de liederen in een historische en politieke context te plaatsen, kunnen deze boeken een hulp zijn: *Congo. Een geschiedenis* van David Van Reybrouck (2010), *De boom waarnaar ze stenen gooien. Congodagboek 1996-2009* van Guy Poppe (2009), *De ontdekking van Congo* van Rudi Vranckx (2010), *Het goud van Congo* van Peter Verlinden (2014), *Kobalt blues. De ondermijning van Congo 1960-2020* van Erik Bruylant (2021) en *De kinderen van Oost-Congo. Bevrijden met wapens of woorden* van Katrien Vanderschoot (2022).

³ Het standbeeld van de missionaris Constant De Deken, bijvoorbeeld, heeft nu een andere betekenis dan in het begin van de twintigste eeuw.

3. Een beeld is vaak op een bepaalde manier met de werkelijkheid verbonden. Maar het beeld is de werkelijkheid niet. Het verbeeldt de werkelijkheid.⁴

Nu zal ik de twee liederen over Congo bespreken.

2. Congo ontwaakt – Congo lamuka

Het lied *Congo ontwaakt – Congo lamuka*⁵ is een tweetalig lied. Het wordt afwisselend in het Lingala en het Nederlands gezongen. Het Lingala is, naast onder andere het Kikongo, het Swahili en het Tshiluba, een van de talen die in Congo worden gesproken.⁶ Dit zijn de eerste zinnen van het tweetalige lied:

*Butu ekoyinda, tongo ekotana o bana mboka se bilelo na bilelo.*⁷

De nachten zijn duister; de dagen zijn heet; de kinderen blijven alsmaar wenen.

*Mikolo, bamvula pe basanza ekoleka makila ya bana mboka, lokola na mvula na tango ya mpela.*⁸

Dagen, weken, maanden, jaren gaan voorbij; de moeder is bang dat ze haar kind verliest.

(Lugendo & De Laat 2012)

Het lied is een aanklacht tegen het bloedige geweld in Congo. In het lied vinden we onder andere deze krachtige vergelijking:

Zoals de regen in het regenseizoen, vloeit het bloed van onze kinderen over dit land.⁹

(Lugendo & De Laat 2012)

De vergelijking is een beeld, een beeld dat de aanklacht versterkt. Ook het gebruik van het woord “kinderen”, dat we spontaan verbinden met kwetsbaarheid en onschuld, heeft een versterkende werking. Opvallend is het bezittelijk voornaamwoord “onze” (“onze kinderen”). Het voornaamwoord zorgt voor

⁴ Het schilderij *Mwana Kitoko* van Luc Tuymans, bijvoorbeeld, verbeeldt de jonge Belgische koning Boudewijn, die in 1955 een bezoek aan Congo bracht.

⁵ Er is geen verband tussen het lied en de Congolese politieke partij *Lamuka*. (Henk de Laat, e-mail, 4 januari 2023). Het lied kan hier beluisterd worden: <https://www.youtube.com/watch?v=oN-SoW9Cf9c> (15 februari 2012). Het wordt gezongen door Malage de Lugendo, Tylon, Roxy en andere Congolese muzikanten uit de diaspora in België met Henk de Laat en Anneke De Wilde.

⁶ Het Kikongo, het Lingala, het Swahili en het Tshiluba zijn de vier nationale talen van Congo.

⁷ Letterlijke vertaling: De nacht valt, de dag komt op, alleen tranen voor onze landgenoten.

⁸ Letterlijke vertaling: De dagen, de jaren en de maanden gaan voorbij, het bloed van onze landgenoten stroomt als de regen in de vloed.

⁹ De vergelijking “zoals de regen in het regenseizoen” is afgeleid van de vergelijking in de Lingala tekst: “*lokola na mvula na tango ya mpela*” (‘als de regen in de vloed’).

verbinding tussen Congo en het Westen. Het lot van de Congolese kinderen is niet alleen een zorg voor de Congolezen, maar ook een zorg voor de westerlingen.

Het lied *Congo ontwaakt – Congo lamuka* kwam er op initiatief van de Dienst Ontwikkelingssamenwerking van de Stad Antwerpen. De bedoeling was om Belgische muzikanten te laten samenwerken met muzikanten uit Congo. Het lied werd in het Lingala geschreven door de Congolese muzikant Malage de Lugendo. Die tekst werd letterlijk in het Frans vertaald. De Franse vertaling werd in het Nederlands vertaald en aangepast aan de oorspronkelijke melodie en het oorspronkelijke ritme.¹⁰ De Franse vertaling is een tussenvertaling, een tussenstap om van het Lingala naar het Nederlands te gaan.

3. Kinderen van Congo

Het lied *Kinderen van Congo*¹¹ vind je op de EP *Maisha*,¹² die de Vlaamse muzikante Eva De Roovere en de Congolese muzikant Mastaki Bafa hebben uitgebracht ten voordele van 40 jaar *Artsen Zonder Vakantie*. De samenwerking tussen De Roovere en Bafa maakt deel uit van hun ambassadeurschap voor de niet-gouvernementele organisatie *Artsen Zonder Vakantie*. *Maisha* is een EP waarop in het Frans, het Nederlands en het Swahili wordt gezongen.¹³ Dit is de eerste zin uit het lied *Kinderen van Congo*:

In een nauwe schacht,
donker als de nacht,
in het land waar de zon brandt aan de hemel,
in een kobaltmijn betalen ze de prijs voor jouw connectie met de wereld.
(De Roovere 2022)

De eerste zin van het lied wordt gekenmerkt door de tegenstellingen tussen hoog (“hemel”) en laag (“kobaltmijn”), tussen licht en donker, tussen open en gesloten.

Het thema van het lied is de spanning tussen Congo en de westerse wereld. Heel wat producten die in het Westen worden gebruikt – *laptops, smartphones*, bijvoorbeeld –, bevatten grondstoffen die uit Congo komen. Om die grondstoffen

¹⁰ Henk de Laat, e-mail, 22 november 2022.

¹¹ Hier kan naar het lied geluisterd worden: <https://www.youtube.com/watch?v=SGjqTL2JMGw> (9 juni 2021).

¹² Het Swahili woord ‘maisha’ betekent ‘leven’.

¹³ Op de EP *Maisha* staan zes nummers: *Maisha, Vanité, Angst is een slechte raadgever, Kitu Gani, Kinderen van Congo* en *Walimwengu* (*Front View Magazine* 3 juni 2021).

te delven worden vaak Congolese kinderen ingezet. Het lied stelt de macht van de bedrijven die bij de mijnbouw betrokken zijn in vraag.

4. Verantwoordelijkheid

De liederen *Congo ontwaakt – Congo lamuka* en *Kinderen van Congo* verwijzen beide naar de problemen waarmee Congo kampt, problemen die ook in de Nederlandse en Vlaamse media vaak aan bod komen. “Nederlandse en Vlaamse media” schrijf ik. Maar tussen beide media zijn er ongetwijfeld verschillen. De verhouding tussen Nederland en Congo is niet dezelfde als de verhouding tussen Vlaanderen en Congo. De historische band tussen Vlaanderen en Congo is nauwer dan de band tussen Nederland en Congo.

Beide liederen zijn een oproep om verantwoordelijkheid te nemen. In *Congo ontwaakt – Congo lamuka* worden de Congolezen aangezet om actie te ondernemen:

Het is tijd.
Open je ogen, Congo.
Dit is je land.
Word wakker.

(Lugendo & De Laat 2012)

“Congo” is een metonymie, een naamsverwisseling. In plaats van ‘Congolees’, de naam van de inwoner, te gebruiken, wordt de naam van het land gebruikt. Door de namen te verwisselen wordt het land Congo gepersonifieerd. Congo is een persoon, die zijn ogen moet openen en moet ontwaken.

In *Kinderen van Congo* worden aan de westerlingen de volgende indringende vragen gesteld:

Hoeveel keer neem je de tijd?
Hoe groot is de sociale druk?
Hoeveel levens laten je koud voor wat internetgeluk?

(De Roovere 2022)

Door gebruik te maken van het persoonlijk voornaamwoord “je” wordt de verantwoordelijkheid van de westerlingen benadrukt. In *Kinderen van Congo* worden ze rechtstreeks aangesproken.

5. Beeldvorming

Het filmpje waarin het lied *Congo ontwaakt – Congo lamuka* wordt gezongen, verzacht de harde inhoud van het lied. De Congolese kinderen die in het filmpje spelen, lachen en dansen, vormen een tegenwicht tegen het bloedige geweld in

Congo.¹⁴ Ook de hoes van de EP *Maisha*, waarop we een lachende vrouw met twee kindjes zien, verzacht de inhoud van het lied *Kinderen van Congo*.¹⁵

De liederen zijn beeldvormend. Ze schetsen een beeld van het hedendaagse Congo. Maar zelf steunen de liederen op beelden die in het collectieve geheugen zitten. Ik geef twee voorbeelden. In *Congo ontwaakt – Congo lamuka* (Lugendo & De Laat 2012) wordt de woordgroep “de machtige Congostroom” gebruikt. De woordgroep is een vaste uitdrukking geworden en is een van de elementen waarmee we het land spontaan associëren. Dat geldt ook voor de zin “De zon brandt aan de hemel”, een beeld voor de Congolese hitte, die in het lied *Kinderen van Congo* (De Roovere 2022) voorkomt.

6. Taalverhoudingen

Beide liederen zijn tweetalige liederen. De tweetaligheid creëert een vorm van verbondenheid tussen Congo en Vlaanderen/Nederland. Vele Nederlandstalige luisteraars zullen de liederen niet volledig verstaan omdat ze geen Lingala of Swahili kennen. De inhoud van de Lingala en Swahili teksten zullen ze niet vatten, maar toch zijn ook die teksten beeldvormend. De luisteraars zullen zich een beeld kunnen vormen van het ritme en de klankrijkdom van het Lingala en het Swahili. De Lingala tekst in *Congo ontwaakt – Congo lamuka* zal door iedereen die Lingala kent gemakkelijk worden verstaan. Maar de Swahili woorden in *Kinderen van Congo*, die Bafa op de achtergrond, gelijktijdig met de Nederlandse woorden van De Roovere, zingt, zijn veel moeilijker te verstaan. Swahili-kenners¹⁶ zeggen met grote voorzichtigheid dat ze deze woorden herkennen:

<i>Wanalia</i>	zij huilen
<i>Wanachoka</i>	zij worden moe
<i>Hawa yatima</i>	deze weeskinderen
<i>Wanachukiwa?</i>	zij worden gehaat
<i>Wanachinjwa?</i>	zij worden afgeslacht

¹⁴ Het filmpje is een afwisseling van beelden die in Trix Antwerpen werden opgenomen en beelden die in Congo werden opgenomen (Henk de Laat, e-mail, 22 november 2022 en 4 januari 2023). Het filmpje bevat enkele merkwaardige beelden: de plaat *Wiener Accordeon Parade*, de affiche van *The Abattoir Blues Tour* van Nick Cave & The Bad Seeds en dansende Congolese meisjes die *Ketnet*-shirts dragen (*Ketnet* is de kinder- en jeugdzender van de *Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie* (VRT)).

¹⁵ Op de hoes zijn de beentjes van de kindjes niet zichtbaar. Op de site van *Artsen Zonder Vakantie* (azv.be) wordt dezelfde foto gebruikt. Maar de beentjes van de kindjes zijn wel zichtbaar. De beentjes zitten in het gips.

¹⁶ Tirza Schipper, e-mail, 10 januari 2023; André Kamphuis, e-mail, 10 januari 2023; Jutta De Nul, e-mail, 19 januari 2023 en Asimwe Boonen, e-mail, 26 januari 2023.

<i>Wanachoka</i>	zij worden moe
<i>Wanalia</i>	zij huilen
<i>Wanateswa</i>	zij worden lastiggevalen
<i>Hawa yatima</i>	deze weeskinderen
<i>Wanachukiwa?</i>	zij worden gehaat
<i>Wanachinjwa?</i>	zij worden afgeslacht
<i>Wanachoka</i>	zij worden moe

Bafa zingt deze woorden terwijl De Roovere de volgende zinnen in het Nederlands zingt:

Kinderen zwoegen, kinderen zweten, kinderen die te vroeg te veel weten van het lot en van het leven.

Kinderen zwoegen, kinderen zweten, kinderen met onschuld op hun geweten.

Kinderen wenen. (De Roovere 2022)

Beide zangers spelen met de woordklanken, Bafa in het Swahili en De Roovere in het Nederlands. Het spelen met de woordklanken verbindt de Swahili tekst en de Nederlandse tekst. Tussen beide teksten zijn er ook inhoudelijke verbanden, maar we kunnen niet zeggen dat de ene tekst de vertaling is van de andere tekst. Daarvoor zijn er te grote verschillen tussen beide teksten.

De Swahili woorden zijn hulpkreten die de luisteraar in de verte hoort. De verhouding tussen het Swahili en het Nederlands kunnen we verbinden met de gespannen verhouding tussen Congo en de westerse wereld. Worden de Congolezen in het Westen gehoord? Een soortgelijke vraag wordt in *Congo ontwaakt – Congo lamuka* gesteld:

Wie durft er nog te zeggen dat hij van niets wist; wie heeft hun hulproep niet gehoord; oh, God, heb jij de ogen ook gesloten, zoals de blanken in Europa en Amerika die onze hulpkreet niet horen?

(Lugendo & De Laat 2012)

Het gedrag van God wordt vergeleken met het gedrag van de blanken in Europa en Amerika, die te weinig aandacht hebben voor Congo. Dat gebrek aan aandacht wordt door middel van beelden uitgedrukt: het sluiten van de ogen en het niet horen van de hulpkreet.

Congo ontwaakt – Congo lamuka en *Kinderen van Congo* zijn tweetalige liederen. Het samengaan van het Nederlands met het Lingala en het Swahili is bijzonder. In Congo hebben gedurende vele jaren heel wat Vlamingen geleefd. Maar de officiële taal van Congo is niet het Nederlands. Dat statuut is

voorbehouden aan het Frans. De marginale positie van het Nederlands in Congo kan worden verklaard door de superieure positie van het Frans in België in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De toenmalige verhouding tussen het Frans en het Nederlands in België werd getransponeerd naar Congo.

7. Conclusie

Twee liederen over Congo heb ik besproken, liederen waarin het Nederlands samengaat met een van de talen die in Congo worden gesproken. Zulke tweetalige liederen over Congo zijn vrij uitzonderlijk. Zelf heb ik geen verklaring voor dat beperkte aantal tweetalige liederen. Gaan Congolese thema's voor Vlamingen en Nederlanders niet goed samen met zang en muziek? Is voor Vlamingen en Nederlanders het gewicht van het Congolese verleden te zwaar?

Verwijzingen

- Bruyland, Erik. 2021. *Kobalt blues. De ondermijning van Congo 1960-2020*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.
- De Roovere, Eva. 2022. *Kinderen van Congo. Maisha* [EP]. Prova Records.
- de Lugendo, Malage & Henk de Laat. 2012. *Congo ontwaakt – Congo lamuka*.
- Poppe, Guy. 2009. *De boom waarnaar ze stenen gooien. Congodagboek 1996-2009*. Antwerpen/Amsterdam: Meulenhoff/Manteau.
- Vanderschoot, Katrien. 2022. *De kinderen van Oost-Congo. Bevrijden met wapens of woorden*. Kalmthout: Pelckmans.
- Van Reybrouck, David. 2010. *Congo. Een geschiedenis*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Verlinden, Peter. 2014. *Het goud van Congo*. Antwerpen: Uitgeverij Houtekiet.
- Vranckx, Rudi. 2010. *De ontdekking van Congo*. Antwerpen: Meulenhoff/Manteau.

